

ביאורים

רבינו חותם את מעלת עבודת ה' על פי התורה לעומת העבודה על פי השכל בלבד בשתי מעלות נוספות:

מצוות שלא משיגים בשכל: עבודת ה' בשכל נותנת לאדם כלים לעבוד את ה' רק במעשים ובפעולות שהשכל מחייב אותם. אך ישנן מצוות רבות שאנו מחוייבים בהן לעבוד את בוראנו, שהשכל אינו יכול להגיע אליהן בכוחות עצמו. לדוגמא, פרה אדומה ושעטנו לא היינו מקיימים אם היינו עובדים את ה' רק על פי השכל. בנוסף לכך, התורה כתבה גם את המצוות שהשכל מחייב אותן, למרות שהיינו יכולים להגיע אליהן בכוחות עצמנו. הסיבה לכך היא שישנם אנשים שגם את המצוות הללו לא היו עושים משכלם בלבד בגלל שליטת התאוות עליהם. רבינו סבור שדור יוצאי מצרים היה דור ששקוע בתאוות חומריות שהוטמעו בקרבו בשנים הארוכות במצרים. דור זה היה חייב להיות מצווה גם במצוות שהשכל מורה עליהן בגלל שמצבו הרוחני והמוסרי הירוד לא היה נותן להם לעשות זאת מתוך עצמם. היה צריך שהתורה תכתוב את המצוות הללו יחד עם המצוות שהשכל אינו מחייבם, וכך יקיימו אותן מצד חיוב התורה, עד שיתקדמו שכלית ויקיימו אותן מצד השכל.

וודאות: קיבלנו את התורה במעמד הר סיני. זה היה מעמד יחיד בהיסטוריה האנושית שבו עם שלם, המורכב מרמות שונות של אנשים קיבל את התורה באותות ובמופתים. השכל יכול להשתנות מאחד לשני, וממילא עבודת ה' תהיה שונה, אך החוויה של ראיית המופתים הגדולים שהיו במעמד הר סיני זוהי חוויה שכולנו חשנו בה. אי אפשר להכחיש את מה שכל העם ראה והרגיש באותו מעמד. לכן הוודאות של החובה לעבוד את ה', המגיעה בציווי התורה איננה ניתנת לספק ולהבדל בין איש חכם ומשכיל לאיש שאינו חכם.

מסקנת דברי רבינו היא שצריך לעבוד את ה' מתוך התעוררות שכלית על כל הטובה שעשה עימנו ומתוך ציווי התורה לקיים מצוות ומעשים טובים. ככל שהאדם יתבונן יותר על טובות ה' עליו - הוא צריך לעבוד את ה' יותר במסירות ובהשתוקקות. כל אדם בעולם צריך לעבוד את ה' בגלל הטובות שעשה עימו. עם ישראל, שה' עשה עימו טובות גדולות משאר העמים, צריך לעבוד את ה' עבודה יותר מסורה ומפורטת. וגם בתוך עם ישראל עצמו ישנה הדרגתיות. הכהנים מחוייבים לעבוד את ה' במצוות נוספות שאין הישראלים מחוייבים בהן בגלל הטובות היתרות שנתן להם ה'. אך אם האדם לא מתבונן על הטובות הייחודיות שנתן לו ה' ולא עובד אותן בהתאם לכך - הוא עלול להתדרדר. אדם שלא מבחין בטובות ה' עליו, יכול שלא לראות אף טובה, ולהשיל מעליו כל עבודת ה' מתוך כפיית טובה.

הרחבות

• מצוות התורה גם בשכל אנושי?

ומי ששָׁכְלוּ וְהִפְרָתוּ חֻקִּים. רבנו בחיי מבאר שאת המצוות השכליות ניתן ואף רצוי להשיג בשכל אנושי. בדומה לזה כתב רבנו סעדיה גאון: "מפני שידוע לפני החכם (הקב"ה) שהלימודים הנלמדים על ידי העיון לא יגיעו לשלמותם אלא בזמן ממושך, ושהוא אם יפנה אותנו אליהם בידיעת הדת, היינו נשארים זמן רב ללא דת, עד אשר תשלם לנו המלאכה ויסתיים העסק בה. ואפשר שרבים ממנו לא תשלם להם המלאכה מחמת חסרונם... ולפיכך שיחרר אותנו יתהדר ויתרומם מיד מכל הטרדות האלה, ושיגר אלינו את שליחו, ומסרם לנו בדרך הודעה... ואף אם ימשך זמן עיוננו עד בו אשר ישלם העיון אין בכך כלום, ומי שפיגר בכך בגלל איזה מעצור לא יישאר ללא דת, אף הנשים והקטנים ומי שאינו מטיב לעיין הרי דתו שלם ומגובש" [הקדמה ל'אמונות ודעות'].

הרב הנזיר מוסיף כי אין הדבר מוסכם: "ודרך מיוחדת, עליונה בזה לריה"ל ביסוד העניין האלהי, שהתורה והמצוה צריכה להיות מפי החכם היכול והמשער, חי העולמים, ולא מספיקה הכוונה הרצויה" [דרך אמונה, הפתיחה הכללית, ו]. לפי ריה"ל אין ציווי התורה ניתנים להשגה בשכל אנושי, מכיוון שהרצון האלוהי במצוות הינו עמוק לאין חקר ואינו מושג בשכל כלל.

לעילוי נשמת ר' אברהם בן משה לוי ז"ל

והששי, כי התורה כללה ענינים לא יוכל השכל לבאר אפני חיובם, והם המצוות השמיעיות וכללים משרשי השכליות. וזה היה בעבור שהיה העם שנתנה להם התורה בעת ההיא בענין גבר התאוות הבהמיות עליהם, ונחלשו דעתם והפּרַתם מהבין הרבה מן השכליות, ונהגה בהם התורה בזה מנהג אחד, ושבּו השכליות והשמיעיות אצלם שוים בהערה עליהם. ומי ששָׁכְלוּ והפּרַתוּ חֻקִּים, יתעוּר אֲלֵיהֶם ויקבלם על עצמו לשני הפנים. ומי שנתחלש שכלו מדעת חיובם, יקבלם מצד התורה בלבד וינהג בהם מנהג השמיעיות, והיתה ב זאת תקנת הכל, כמו שאמר (משלי ג, י): "דַּרְכֵיהָ דַּרְכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם".

והשביעי, כי התורה נגיע אליה במציעיות אדם, שיראו על יד אותות ומופתים, כל בני אדם שוים בהם מצד הרגשותם, לא יוכלו לדחותם, ויתברר להם מה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מרגשים ושכליים, וזאת תוספת על מה שהטבעו עליו בשרש הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית.

ומי שיבחן טובות האלהים עליו אשר ישתנה בהן עם כל בני אדם, יאמין בחיוב קבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות, וכשיבחן טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משרש העמים, יאמין בחיובו במצוות השמיעיות מבלעדי שאר האמות. וכן כאשר יבחן טובות האלהים עליו אשר יחד בהן שבוטו מבלעדי שבטי שאר עמו, כפנהג ולויה, יאמין בחיובו במצוות אשר יחד בהן האלהים שבוטו. ועל כן תמצא תורות כהנה ארבעה ועשרים כנגד ארבעה ועשרים טובות שהטיב בהם הבורא לכהנים, והם ארבעה ועשרים מתנות כהנה.

ועל ההקשה הזאת, כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הפוללת אותו עמהם, כפי יכלתו והשגתו, להודות ליי יתברך על מה שיחדו בו מן הטוב, ויהיה גורם התמדתה, ולהוסיף לו עליה, ולגמול על עבודתו בבא, ולא יהיה כמי שאמר בו (הושע ב, י): "וְכִסֶּף הַרְבִּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל".

ומי שמקצר בעבודה על מה שיחד בו מן הטובה, יגרם לו לקצר במה שיחידה בו משפחתו, ואחר כך במה שיחד בו עמו, ויניח את התורה. וכיון שאינו מקבל את התורה, אינו מקבל חיובי השכליות. וכשאינו מקבל מה שמחייבו השכל, עם המצאו לו והתעורר עליו, יצא לו מתכונת החי המדבר, ויהיו הבהמות מבינות דרך תקנתם יותר ממונו, כמו שאמר (ישעיה א, א): "יָדַע שׁוֹר קִנְיָו וְחֲמוֹר אֲבוֹס בְּעֲלֵיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עֲמִי לֹא תִבּוֹנֵן", ויהיה דרכו כדרך מי שאמר עליו (תהלים לו, ט): "כִּי רָשָׁעִים יֵאבְדוּ וְאֲבִי יִי כִיקַר כְּרִים כְּלוֹ בְעֶשֶׂן כְּלוֹ".

המצוות השמיעיות - שלא בכח השכל להבינם. וכללים משרשי השכליות - במצוות השכליות נכתבו רק הכללים, אך הפרטים מרובים מאוד ויש לבררם בעזרת השכל. **מנהג אחד** - התורה כתבה את המצוות השמיעיות והשכליות יחדיו. **אצלם** - דור מקבלי התורה החלשים בשכלם. **לשני הפנים** - בהתעוררות התורה ובהתעוררות השכלית. **במציעיות** - באמצעות. **כל בני אדם** - אומות העולם. **עמו** - ישראל. **תורות כהנה** - המצוות המוטלות על הכהנים בלבד. **ועל ההקשה** - ההשוואה. **בטובה וכו'** - אישית ויחודית. **בבא** - בעולם הבא. **וְכִסֶּף הַרְבִּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל** - התכוונה ובמקום להודות לו ולעובדו, משתמשים הם בעושר לעבודה זרה. **מתכונת החי המדבר** - התכוונה והמעלה האנושית. **ידע שור קנהו** - השור יודע לגמול טוב לבעליו. **כרים כלו** - כמיתת בהמות.

